

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента Шатіла В.А. на дисертаційну роботу Верлос Наталі Володимирівни «Рецепція у конституційному праві України», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Актуальність теми дисертації не викликає ніяких сумнівів як з точки зору теоретичної значущості проблеми дослідження, вирішення якої має важливе значення, так і для теорії та практики державотворення.

Сучасний процес демократизації та поступове входження до нього України як демократичної, незалежної, соціальної і правової держави супроводжується розвитком та вдосконаленням усієї системи права взагалі й конституційного права зокрема. Міждержавна політико-правова взаємодія і інтеграція України до Європейського Союзу, а також процес глобалізації вимагають створення системи універсальних правових норм, які сприяли б уніфікації конституційних цінностей та гуманістичних (антропоцентричних) засад функціонування сучасної демократичної держави. Саме тому сучасний розвиток науки конституційного права зумовлюється необхідністю вдосконалення класичних, традиційних доктрин, розширенням змістового навантаження вже існуючих правових категорій.

У цьому контексті особливої значущості набуває дослідження Н. В. Верлос, яке присвячене комплексному аналізу рецепції як конституційно-правового феномену, та процесу як необхідної складової сучасного етапу конституційного розвитку і модернізації в Україні. Саме тому цілком прийнятною є позиція авторки відносно того, що конституційно-правова доктрина повинна збагатитись категорією, що відображала б глибинний зміст процесу міждержавної політико-правової взаємодії, що супроводжується поширенням, переміщенням, запозиченням, взаємопроникненням у тому числі

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВЧЕНА РАДА
Д 26.062.16
Вх. № 158
Дата 09.04.2021

нормативного та доктринального конституційно-правового матеріалу (ідей, доктрин, концепції, конституційно-правових норм, інститутів тощо).

Враховуючи викладене, не викликає сумнівів актуальність теми дисертаційної роботи Н. В. Верлос, яка, на наш погляд, зумовлена, по-перше, необхідністю здійснення комплексного науково-теоретичного аналізу рецепції як конституційно-правової категорії з метою визначення її правової сутності та змісту; по-друге, проблемами міждержавної політико-правової взаємодії та її впливом на розвиток системи конституційного права; по-третє, проблемами рецепції ратифікованих міжнародних правових норм в національне конституційне законодавство, які досить часто вступають у конфлікт з національними правовими нормами, а тому потребують вироблення ефективних механізмів їх сприйняття, впровадження та засвоєння системою конституційного права та громадянським суспільством.

Зазначене свідчить, що актуальність теми дисертаційної роботи Н. В. Верлос зумовлена як станом її теоретичної розробленості, так і реальними практичними потребами в сфері конституційного реформування та ефективної конституційно-правової модернізації.

Аналіз дисертаційної роботи Н. В. Верлос дозволяє стверджувати, що авторка вдало визначила мету свого наукового дослідження яка полягає у розробленні «теорії рецепції в конституційному праві України у контексті зарубіжного досвіду, а також дослідження прикладних проблем рецепції окремих інститутів конституційного права та тенденцій його розвитку в сучасному світі» (стор. 8 дисертації), а також точно встановила об'єкт і предмет дисертаційного дослідження. Так, об'єктом дослідження дисертантка визначає суспільні відносини, що виникають в процесі міждержавної правової взаємодії в напрямі універсалізації загальноправових та конституційних цінностей, раціоналізації та досягненні балансу міжнародних (інтернаціональних) і національних інтересів сучасної демократичної держави перед загальними загрозами та викликами людству, а предметом дослідження - «концептуальні проблеми рецепції в конституційному праві» (стор. 9 дисертації).

Такий комплексний підхід надав Н. В. Верлос можливість чітко встановити завдання дослідження та послідовно реалізувати їх згідно з планом дисертаційної роботи, дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для науки конституційного права, практики державотворення та конституційного реформування.

Отже, дисертація Н. В. Верлос на тему «Рецепція у конституційному праві України» є одним з перших комплексних досліджень, що має важливе значення для вітчизняної юридичної науки, результатом якого можна вважати авторську науково-теоретичну доктрину рецепції як конституційно-правового феномену та процесу.

Обґрунтованість та достовірність дослідження. Ступінь наукової обґрунтованості та достовірності основних положень дисертації визначається її структурою, логікою викладу матеріалу, новизною запропонованих до захисту положень.

Вдалим компонентом дисертаційної роботи Н. В. Верлос слід вважати і запропоновану авторкою методологію дослідження проблем, пов'язаних з рецепцією у конституційне право України зарубіжних ідей, теорій, концепцій, доктрин, правових норм (в. ч. міжнародних), правових інститутів тощо. Зокрема, методологічною основою дисертації є система загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечують об'єктивний аналіз предмета дослідження. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань в процесі дослідження застосовувався комплекс методів, використання яких дало змогу отримати науково обґрунтовані результати.

Серед основних положень дослідження, які виносяться на захист і заслуговують на увагу, слід відзначити:

- запропоноване визначення поняття «рецепція в конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» яка розуміється як конституційно-правовий феномен і процес міждержавної політико-правової взаємодії, що має крестемпоральний характер та полягає в можливості чи необхідності

сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою їх модернізації та розвитку;

- розроблену системну класифікацію рецепції в конституційному праві та її диференціацію за такими критеріями: за кількістю суб'єктів процесу конституційно-правової рецепції (одностороння (сингулярна), двостороння (бінарна) та багатостороння (кумулятивна)); за ступенем вольового впливу суб'єктів рецепції в конституційному праві (добровільна, вимушена та примусова); за методами сприйняття та впровадження (імперативна, консультативна, рекомендаційна); за ступенем сприйняття та засвоєння (акультурація, асиміляція, декультурація); за правовими наслідками (ефективна та фіктивна); за ступенем активності суб'єктів (активна, пасивна, інтерактивна); за ступенем інтенсивності конституційно-правової модернізації (традиційна (еволюційна), революційна (кризова), інноваційна); за ступенем організованості процесу конституційно-правової рецепції (організована, хаотична (фрагментарна)); за формою сприйняття (запозичення, експансія, консенсус); за територією (транснаціональна, регіональна, локальна (партикулярна)); за об'єктами конституційно-правової рецепції (доктринальна, нормативна);

– сформульоване визначення форми рецепції в конституційному праві, під якою розуміється діалектична єдність зовнішнього прояву міждержавної правової взаємодії та внутрішньої системно-структурної організації політико-правового процесу модернізації й розвитку конституційного права із застосуванням зарубіжного чи міжнародного правового матеріалу;

– визначену систему спеціальних методів рецепції в конституційному праві, до яких пропонується відносити: метод аксіоматичної конституційно-правової інсталяції, метод дискреційної конституційно-правової трансформації, метод аксіологічної конституційної універсалізації, метод конституційної інтерпретації;

– запропоговану необхідність розширення каталогу конституційних прав людини та рецепції в цьому контексті зарубіжної практики державотворення і

міжнародно-правових стандартів (зокрема принципи біоетики, гендерної рівності, право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, на зміну статі, на сурогатне материнство, на трансплантацію органів тощо), а також щодо сприяння конституціоналізації цифрових прав людини (право на інтернет, право на забуття, на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), на забезпечення цілісності та конфіденційності інформаційно-технологічних систем (ІТ-право), на таємницю листування, поштових відправлень і телекомунікацій, на захист персональних даних і т. ін.).

Позитивною стороною наукового пошуку Н.В. Верлос є те, що дослідження рецепції у конституційному праві України здійснено дисертанткою шляхом послідовного науково-теоретичного аналізу здобутків загальної теорії держави, конституційного права, міжнародного права, муніципального права та інших суспільних наук, що дозволило поступово визначити та врахувати галузеву специфіку рецепції зарубіжного конституційно-правового досвіду в конституційне право України та окреслити тенденції розвитку конституційного права як фундаментальної галузі національної системи права.

Доволі цінним в дослідженні є визначення форм і методів рецепції у конституційному праві. Зокрема, певною оригінальністю вирізняється поділ форм на зовнішні та внутрішні. Зовнішні форми конституційно-правової рецепції авторка пропонує поділяти на: конституційні запозичення, конституційну експансію та конституційний консенсус. В основу такого поділу покладений зовнішній порядок міждержавної політико-правової взаємодії та особливості суб'єктно-об'єктного складу (стор.172 дисертації). Позитивною стороною дослідження є обґрунтування, визначення та аналіз зовнішніх форм рецепції.

Внутрішні форми конституційно-правової рецепції дисертантка пропонує поділяти на: правоутворення, правореалізацію та правозастосування. Основним критерієм такого поділу вона вважає внутрішньонаціональний політико-правовий процес, який відбувається з

урахуванням особливостей сприйняття, впровадження та засвоєння конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми системою конституційного права країни-реципієнта, а також особливостям національного механізму конституційно-правового регулювання суспільних відносин (стор. 172).

Можна підтримати авторку в тому, що світовий досвід конституційного розвитку, рецепцію якого можна було б використовувати в процесі розвитку вітчизняного конституційного права, детермінується такими тенденціями як: політизація, новелізація, цифровізація, універсалізація, транснаціоналізація (у т. ч. європеїзація), антропологізація, гуманізація та біологізація, диверсифікація, трансгуманізація, інвайронменталізація (екологізація) тощо (стор. 314 дисертації).

Оригінальною є позиція авторки щодо необхідності рецепції зарубіжних конституційно-правових стандартів та окремих інститутів в процесі модернізації вітчизняної доктрини прав людини, розширення їх переліку та оптимізація механізму реалізації. Вартою уваги є пропозиція щодо виокремлення та конституціоналізація цифрових прав людини. Адже нині потенціал цифрової трансформації у напрямі підвищення ефективності реалізації цифрових прав реалізується не в повному обсязі. Тому необхідно застосовувати рецепцію правового матеріалу з країн, де конституційно-правова модернізація з урахуванням цифрової трансформації вже відбулась та має позитивний досвід нормативного регулювання, в тому числі й на найвищому конституційному рівні (стор. 332 дисертації).

Цілком логічним та обґрунтованим є акцентування окремої уваги в дисертації на тому, що в процесі конституційно-правової рецепції окрім розвитку та модернізації вітчизняної системи конституційного права може виникнути і ряд деструктивних правових наслідків, які гальмуватимуть реформаційні процеси та сприятимуть виникненню конституційно-правових деформацій, таких як: дисгармонізація, конституційно-правова мутація, декультурація, анігіляція, конституційна комплікація та інші. Виникнення

деструктивних наслідків рецепції в конституційному праві впливають на розвиток усіх галузей національної системи права. Такий стан речей спричинений низкою чинників (соціальних, економічних, політичних тощо) (стор. 342).

Зазначені та інші положення дисертації свідчать про її науковий, творчий характер, а також самостійність її виконання дисертанткою.

Висновки, одержані в результаті дослідження, можуть бути корисними для розвитку теорії конституційного права, в навчальному процесі при вивченні таких дисциплін як: «Конституційне право України», «Конституційний процес», «Муніципальне право», «Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні», «Конституційна реформа в Україні» та інших дисциплін державно-правового спрямування. Висновки даного дослідження можна використати також при підготовці підручників, навчально-методичних матеріалів з конституційного та муніципального права.

Ряд висновків може отримати практичне застосування при удосконаленні профільного законодавства в процесі конституційного реформування.

Зауваження та дискусійні положення. Позитивно оцінюючи дослідження Верлос Наталі Володимирівни, необхідно звернути увагу на наступні окремі зауваження та дискусійні положення змісту дисертації:

1. У тексті дисертації та при формулюванні поняття рецепції в конституційному праві авторка застосовує поняття «конституційно-правовий матеріал». Оскільки застосування такої категорії є новим для науки конституційного права, тому воно потребує додаткового розкриття змісту.

2. В дисертації запропоновано до суб'єктного складу окремо включити «транснаціональних суб'єктів рецепції в конституційному праві» (стор. 127 дисертації), але класична доктрина рецепції передбачає переважно взаємодію країни-донора та країни-реципієнта. Отже, виникає цілком логічне запитання про обґрунтування та необхідність виділення окремо транснаціонального суб'єкта рецепції в конституційному праві.

3. В цілому погоджуючись із виділенням у структурі механізму рецепції ряду базових елементів: об'єктів, суб'єктів, форм та методів дискусійною є позиція дисертантки щодо необхідності виділення додатково ще й окремих блоків: доктринально-правового, нормативно-правового, культурно-правового, інституційно-правового, організаційно-правового, економіко-правового та ін., адже це значно ускладнює розуміння структури механізму рецепції.

4. Суттєвим недоліком, на нашу думку, що впливає на комплексність дослідження рецепції як конституційно-правового феномену та процесу є відсутність визначення її функціональної складової.

5. В процесі дослідження дисертантка дійшла висновку та визначила необхідність на міжнародному рівні ухвалення «Глобальної хартії конституційних цінностей», дія якої поширюватиметься на більшість демократичних держав і закріплюватиме пріоритети національного конституційного регулювання (стор. 311 дисертації). Проте, з тексту дисертації незрозуміло який зміст та юридичну силу матиме цей документ.

Вказані зауваження переважно мають дискусійний характер, а отже не є суттєвими недоліками та не впливають на загальний висновок про те, що подана на захист робота є завершеним, самостійним, творчим і оригінальним дослідженням, яке є вагомим внеском у науку конституційного права.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація вирішує науково-теоретичну та прикладну проблему, містить раніше не захищені положення, які є особистими здобутками автора, має практичну цінність та позитивне значення для подальшого розвитку конституційного права. Результати дослідження є перспективними щодо їх використання у нормотворчій роботі, науково-дослідній діяльності та навчальному процесі.

Основні наукові результати дисертації відображають особистий внесок дисертантки в їх досягнення, належним чином оприлюднені шляхом публікації у 55 наукових працях, зокрема 1 одноосібній монографії; 2 розділах колективних монографій, що видані міжнародним видавництвом, яке входить

до рейтингу книговидавців SENSE; 2 публікаціях у виданнях, що включені до наукометричної бази «Emerging Sources Citation Index by Web of Science»; 19 наукових статей, з яких 17 опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук і включені до категорії «Б»; 2 статті – у зарубіжних наукових виданнях; 19 тез доповідей на науково-практичних конференціях; 3 публікації у збірниках наукових праць; 9 навчально-методичних видань тощо.

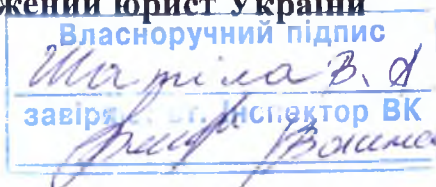
Анотеза дисертації Н. В. Верлос повно та адекватно відтворює основні положення та висновки самої дисертації, її зміст і положення, що є предметом захисту. І дисертація, і її анотеза виконані з дотриманням вимог сучасного українського ділового мовлення.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій і встановлені у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а також основним вимогам чинного законодавства щодо дисертацій та анотез дисертацій.

Отже, дисертація «Рецепція у конституційному праві України» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності вирішують важливу наукову проблему, яка має суттєве значення для науки конституційного права, а автор дисертації – Верлос Наталя Володимирівна - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
факультету економіки і права
Київського національного лінгвістичного університету
Заслужений юрист України

В. А. Шатіло